

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

FORENSIC SUPPORT FOR OVERCOMING RESISTANCE IN THE PROCESS OF INVESTIGATING CRIMINAL OFFENSES

Радецький С.В., аспірант кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
Національний університет «Одеська юридична академія»

Васильковський О.В., аспірант кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена науковому аналізу формування науково – обґрунтованої концепції криміналістичного забезпечення та з'ясування сутності подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Оскільки правоохоронні органи зіштовхуються в процесі розслідування все частіше з досить серйозною протидією виявлення та розкриття, а також судовому розгляді кримінальних правопорушень, де злочинці намагаються приховати, замаскувати та в деяких випадках сфальсифікувати правдиву істотну інформацію кримінально релевантної події, що є криміналістично значущою.

Розкрито зміст і форми протидії розслідуванню та визначено елементи криміналістичного забезпечення подолання протидії.

У статті розглянуто теоретичні та практичні засади криміналістичного забезпечення подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Проаналізовано сутність поняття «протидія розслідуванню», її види та джерела, а також окреслено систему криміналістичних засобів, прийомів та методів спрямованих на її нейтралізацію.

Наголошено, що важливою умовою ефективного подолання протидії розслідуванню є своєчасна ідентифікація її форм проявів, що дає змогу обрати правильну тактику слідчих (розшукових) дій. Виходячи з поставленої мети, доцільним є використання системного підходу, що передбачатиме комплексний аналіз обстановки, взаємозв'язків між учасниками кримінального провадження, джерелом протидії та її впливом на збір доказів.

Запропоновано авторське визначення криміналістичного забезпечення подолання протидії та окреслено напрями його вдосконалення. Розглянуто проблеми та запропоновано напрями вдосконалення практичної діяльності, яка направлена на подолання протидії окремих категорій злочинів.

Ключові слова: криміналістика, протидія розслідуванню, криміналістичне забезпечення, кримінальні правопорушення, тактичні засоби, тактичні прийоми, подолання протидії розслідуванню, криміналістична тактика, спеціальні знання, доказування.

The article is devoted to the scientific analysis of the formation of a scientifically sound concept of forensic support and the clarification of the essence of overcoming resistance in the process of investigating criminal offenses. Since law enforcement agencies are increasingly faced with quite serious opposition to the detection and disclosure, as well as the trial of criminal offenses, in the process of investigation, where criminals try to hide, disguise and in some cases falsify true essential information about a criminally relevant event that is forensically significant.

The content and forms of resistance to the investigation are revealed and the elements of forensic support for overcoming resistance are identified.

The article examines the theoretical and practical principles of forensic support for overcoming resistance in the process of investigating criminal offenses. The essence of the concept of «resistance to investigation», its types and sources are analyzed, and a system of forensic tools, techniques and methods aimed at its neutralization is outlined.

It is emphasized that an important condition for effectively overcoming resistance to the investigation is the timely identification of its forms of manifestation, which makes it possible to choose the correct tactics of investigative (detective) actions. Based on the goal, it is advisable to use a systematic approach that will involve a comprehensive analysis of the situation, the relationships between the participants in the criminal proceedings, the source of the opposition and its impact on the collection of evidence.

The author's definition of forensic support for overcoming countermeasures is proposed and directions for its improvement are outlined. Problems are considered and directions for improving practical activities aimed at overcoming the counteraction to certain categories of crimes are proposed.

Key words: criminalistics, opposition to the investigation, forensic support, criminal offenses, tactical means, tactical techniques, overcoming resistance to the investigation, forensic tactics, expertise, proving.

Постановка проблеми. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень була і залишається однією з ключових проблем сучасної криміналістичної практики. Сучасні умови розслідування кримінальних правопорушень характеризуються зростанням кількості випадків свідомої та організованої протидії з боку осіб, які зацікавлені в уникненні кримінальної відповідальності. Вона проявляється у свідомих діях, бездіяльності чи навіть впливі окремих осіб або організованих груп, спрямованих на перешкоджання встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Протидія досудовому розслідуванню на сьогоднішній день є однією з серйозних проблем та набула системного характеру, яка виникає в процесі пізнання кримінально-релевантної події, та може відбуватись у різних формах

та різними суб'єктами, зокрема ними можуть бути: підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, неповнолітні особи, а також треті особи зацікавлені у перешкодженні встановлення істини у справі.

У цьому контексті постає нагальна потреба у вдосконаленні ефективних криміналістичних засобів і методів, спрямованих на виявлення, формування системного підходу до нейтралізації та подолання такої протидії, а також висвітлення даної проблеми у науковому колі.

Метою статті є формування науково – обґрунтованої концепції криміналістичного забезпечення та з'ясування сутності криміналістичного забезпечення подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень, виявлення його складових, а також обґрунтування

напрямів удосконалення слідчих дій з урахуванням сучасних технологічних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, до 60-х років XX ст. питання протидії розслідуванню злочинів залишалось не визначеним та без належної уваги. Вже з 60-х років проблема протидії розслідуванню розглядалася у працях українських і зарубіжних науковців, зокрема: В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О.Ю. Булукува, А.Ф. Волобуєва, Ю.В. Грошевого, М.В. Даньшина, О.Н. Колесниченко, В.П. Корж, В.С. Кузьмічова, О.П. Кучинської, М.В. Салтєвського, В.М. Стратонова, В.В. Тіщенко, В.М. Шевчука, В.Ю. Шепітька, Б.В. Щура та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі протидія розслідуванню розглядається як свідомі або несвідомі дії (бездіяльність), спрямовані на утруднення, затягування або унеможливлення встановлення обставин кримінального правопорушення та притягнення винних до відповідальності у контексті діяльності правоохоронних органів

загалом [5, с. 8,34; 6, с. 10], або щодо розслідування злочинів [7, с. 277–281; 8] та забезпечення правосуддя [9]. Протидія є системою або сукупністю дій, спрямованих на те, щоб протистояти діяльності, або діям інших осіб, вона перешкоджає досягненню їх цілей [1, с. 319].

Існують класифікаційні підходи щодо видів протидії розслідуванню.

За характером (формою) прояву виділяють:

- *активну протидію* (знищення або фальсифікація доказів, тиск на свідків, поширення дезінформації, приховування злочинців);

- *пасивну протидію* (відмова від надання показань, створення конфліктної ситуації, ухилення від явки, створення навмисно умов для втрати доказів).

2) За суб'єктом протидії може бути:

- *внутрішньою* (яка вчиняється з боку учасників кримінального провадження);

- *зовнішньою* (з боку третіх осіб, організованих груп, корумпованих посадовців);

- виділяють ще один вид протидії – *змішаний*, що чиниться особами, які можуть одночасно виступати суб'єктами як «внутрішньої» так і «зовнішньої» протидії [1, с. 318].

3) За рівнем прихованості виділяють:

- *відкрита протидія* (явні спроби завадити процесу розслідування, відмова від співпраці, погрози, тощо);

- *прихована (латентна) протидія* (ретельно замасковані дії, які виявляються лише із застосуванням спеціальних знань).

4) За ступенем організованості протидія буває:

- *неорганізована протидія* (проявляється у випадкових діях окремих осіб (учасників провадження) без чіткої системи);

- *організована протидія* (цілеспрямована діяльність, часто з розподілом ролей, плануванням, організацією та використанням допоміжних ресурсів).

Як відомо, процес створення будь-якої теорії починається з виникнення певної проблемної ситуації, із моменту збирання емпіричних фактів та їх узагальнення, висунення наукової ідеї та надання їй відповідної форми вираження, розгляду генезису уявлень про досліджувані процеси й явища.

Постійне вдосконалення оперативно-розшукової, слідчої, експертної та судової діяльності шляхом розширення можливостей використання науково-технічних засобів, розробок методики розслідування, відповідно, знайшли своє відображення в криміналістичному забезпеченні, якому на сьогодні приділяється недостатня увага і стосовно якого виникає значна кількість неузгоджених, дискусійних питань [2, с. 32].

Уперше визначення криміналістичного забезпечення було застосовано в 1979 р. В.Г. Коломацьким, який інтер-

претував його як систему впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, що втілені в умінні працівників використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби і технології їх застосування. До системи криміналістичного забезпечення автор відніс: криміналістичні знання, криміналістичну освіту та криміналістичну техніку [2, с. 29].

Підтримуємо думку Колодіної А.С., яка розглядає теорію криміналістичного забезпечення системно та відзначає, що *система криміналістичного забезпечення* – це відображення (реалізація) в практичній діяльності взаємопов'язаних, функціональних елементів у виконанні певних завдань. До системи такого забезпечення належать: теоретичні розробки науки; технічні засоби криміналістики; тактичні прийоми та рекомендації; криміналістичні методики; методики розслідування окремих видів злочинів [2, с. 36].

Якщо говорити про сутність криміналістичного забезпечення подолання протидії, варто зазначити, що це – комплекс організаційних, тактичних, методичних і техніко-криміналістичних заходів, спрямованих на нейтралізацію або мінімізацію впливу дій, що перешкоджають розслідуванню.

Так як проблематика подолання протидії існує дуже давно, криміналістика виробила низку інструментів, які в свою чергу, підвищують стійкість розслідування до такої протидії. Тому, можна виділити основні елементи криміналістичного забезпечення подолання протидії, до яких можна віднести наступні складові:

- Організаційні заходи, тобто чітке планування й організація процесу розслідування, взаємодія слідчого з оперативними підрозділами, процесуальними керівниками та експертами; використання міждисциплінарних знань (психології, кібербезпеки, фінансової аналітики).

- Тактичні засоби – використання, під час проведення слідчих (розшукових) дій найбільш раціонального і ефективного способу отримання й використання доказів або найбільш доцільну лінію поведінки, що використовується слідчим під час проведення слідчої дії для досягнення її мети; побудова та застосування тактичних комбінацій для виявлення неправдивих показань.

- Методичні рекомендації – розробка алгоритмів дій для типових ситуацій протидії.

- Техніко-криміналістичні засоби – використання сучасних криміналістичних лабораторій, програмного забезпечення для відновлення видалених даних, застосування сучасних засобів фіксації, пошуку та дослідження доказової інформації.

Із завдань, які ставились на початку предмету дослідження, виникає необхідність з'ясування сутності подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Так як правоохоронні органи зіштовхуються в процесі розслідування все частіше з досить серйозною протидією виявлення та розкриття, а також судовому розгляду кримінальних правопорушень, де злочинці намагаються приховати, замаскувати та в деяких випадках сфальсифікувати правдиву істотну інформацію кримінально релевантної події, що є криміналістично значущою.

Даний проблематиці в криміналістиці присвячено багато уваги, тому критичний аналіз опублікованих точок зору свідчить, що найбільш змістовним та чітким є визначення *протидії розслідуванню* як своєрідного виду цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, яка виражається в одиничних умисних діях або у вигляді структурно складної умисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв

з метою перешкоджання встановленню обставин вчиненого злочину та винності причетних осіб [3].

Тому, протидія у кримінальному провадженні розглядається як свідоме створення штучних перешкод у встановлення істини кримінально-релевантної події. Основними формами протидії можна виділити наступні:

– *інформаційна протидія*, яка полягає в приховуванні або в неправдивості даних, що мають доказове значення; дезінформація;

– *процесуальна протидія*, проявляється тоді, коли має місце зловживання процесуальними правами, службовим становищем, умисне затягування слідчих дій;

– *психологічна протидія*, відбувається коли є тиск на свідків, потерпілих чи інших учасників процесу;

– *технічна протидія*, може мати місце коли є знищення слідів злочину, використання цифрових технологій для приховування доказової інформації, що має істотне значення для процесу розслідування.

Наприклад, Б.В. Щур зауважує, що подолання протидії розслідуванню може здійснюватися за певними напрямками, головними з яких є: встановлення певних правил дотримання слідчої таємниці: а) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю; б) встановлення кола осіб, залучених до орбіти кримінального судочинства, яких необхідно попередити про нерозголошення слідчої таємниці; в) обмеження кола осіб, які присутні під час провадження слідчих дій; г) обмеження допуску до доказової інформації; г) встановлення особливостей роботи слідчо-оперативної групи з доказової інформації в кримінальній справі; д) встановлення заборони на невмотивовану передачу кримінальної справи від одного слідчого до іншого; е) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками [4, с. 99–151].

Також, в умовах стрімкої інформатизації та технологізації суспільства, варто зазначити про важливу роль інноваційних технологій, що впливає на криміналістичне забезпечення подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Важливою тенденцією сьогодні є впровадження штучного інтелекту та аналітичних платформ у всі сфери життєдіяльності, не виключенням якого є і криміналістика. ШІ, та сучасні програмні забезпечення дозволяють виявляти приховані закономірності у великих масивах даних, ідентифікувати ознаки маніпу-

ляції доказами та прогнозувати можливі дії осіб, що здійснюють протидію.

Виходячи з предмету нашого дослідження та вищевикладених тез, варто зазначити і про криміналістичну профілактику протидії. Вважаємо, що подолання протидії має бути не лише реактивним, а й превентивним. Мова йдеться про розробку системи заходів, спрямованих на мінімізацію можливостей для її здійснення, а саме: надійне збереження речових доказів, негайне накладення арешту на цифрові носії, тактика досудового розслідування, тощо.

Висновки. Отже, з впевненістю можна відзначити, що криміналістичне забезпечення подолання протидії є важливим напрямом підвищення ефективності діяльності досудового розслідування. Воно включає систему технічних, тактичних та організаційних заходів, які у комплексі створюють умови для нейтралізації протиправних дій, спрямованих на перешкоджання встановленню істини.

Підсумовуючи вищевикладене доцільно надати визначення поняттю *криміналістичного забезпечення подолання протидії розслідування* – це теоретико обґрунтована і практично орієнтована система криміналістичних рекомендацій, засобів і технологій, спрямованих на організацію та здійснення досудового розслідування в умовах протидії, яка передбачає:

- ідентифікацію форм протидії (інформаційної, процесуальної, психологічної, технічної);
- застосування тактичних прийомів та технічних засобів для її нейтралізації;
- використання інноваційних технологій (інструменти цифрової криміналістики, ШІ, сучасні програмні забезпечення);
- забезпечення процесуальної стійкості доказової інформації та гарантії її допустимості в суді.

Використання інноваційних технологій та застосування штучного інтелекту відкриває нові можливості для вдосконалення цього процесу, але водночас висуває нові виклики та загрози, пов'язані з етичними та правовими аспектами їх застосування. Перспективними напрямками подальших досліджень в даному напрямку вбачається формування єдиної концепції криміналістичного забезпечення подолання протидії; розробка алгоритмів застосування цифрових технологій та ШІ у цьому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гребенюк А.В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень: поняття, види, суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 318–323. URL: http://lsej.org.ua/9_2024/78.pdf
2. Колодіна А.С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів [Текст] : монографія / А. С. Колодіна ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України, заслуж. діяча науки і техніки України В. В. Тіщенко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2022. 175 с.
3. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12. 00. 09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза / Шехавцов Руслан Миколайович. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 21 с.
4. Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами: монографія. Х.: Гриф, 2005. С. 99–151.
5. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: монографія. Київ: КНУВС, 2007. 522 с.
6. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: Київ: «Хай-Тек Прес», 2010. 624 с.
7. Тіщенко В.В. Вибрані праці. Одеса: Гельветика, 2017. 436 с.
8. Денисюк С.Ф. Подолання протидії розслідуванню: організаційні і тактичні заходи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. Харків: КНУВС, 2011. № 2 (53): спеціальний випуск «Незалежній Україні- 20 років». С. 183–190.
9. Іванов А.О. Типові форми протидії кримінальному переслідуванню під час судового провадження. *Досудове розслідування в Україні: сучасний стан та шляхи підвищення ефективності*: матеріали науково-практичної конференції (Миколаїв, 29 трв. 2015), 2015. С. 62–65.